

Sygn. akt III CZP 77/12

UCHWAŁA

Dnia 28 listopada 2012 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Jacek Gudowski (przewodniczący)

SSN Iwona Koper (sprawozdawca)

SSA Władysław Pawlak

Protokolant Iwona Budzik

w sprawie z powództwa M. N.

przeciwko T. N.

o rozwód,

po rozstrzygnięciu w Izbie Cywilnej na posiedzeniu jawnym

w dniu 28 listopada 2012 r.,

zagadnienia prawnego przedstawionego

przez Sąd Apelacyjny

postanowieniem z dnia 31 maja 2012 r.,

"Czy po uchyleniu ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 172, poz. 1804) art. 443 k.p.c. dopuszczalne jest wydanie w sprawie o rozwód na wniosek jednego z małżonków postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia roszczenia o zaspokojenie potrzeb rodziny obejmującego także koszty utrzymania pełnoletnich dzieci?"

podjął uchwałę:

W sprawie o rozwód sąd może na wniosek jednego z małżonków orzec o obowiązku przyczyniania się do zaspokojenia w czasie trwania postępowania potrzeb rodziny, także obejmujących koszty utrzymania pełnoletnich dzieci.

Uzasadnienie

Przedstawione Sądowi Najwyższemu do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne powstało przy rozpoznawaniu przez Sąd Apelacyjny zażalenia pozwanego na postanowienie Sądu Okręgowego o udzieleniu powódce w toku procesu o rozwód zabezpieczenia roszczenia o zaspokojenie potrzeb rodziny obejmujących koszty utrzymania niesamodzielnymi jeszcze lecz pełnoletnich dzieci stron.

Sąd Apelacyjny powziął poważną wątpliwość prawną odnośnie do tego, czy po uchyleniu art. 443 k.p.c. i zmianie modelu postępowania zabezpieczającego w sprawach o rozwód, możliwe jest orzekanie w przedmiocie zabezpieczenia roszczenia o zaspokojenie potrzeb rodziny w zakresie obejmującym dorosłe dzieci, o którym sąd nie orzeka w wyroku rozwodowym.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Dokonana ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 172, poz. 1804) nowelizacja przepisów o zabezpieczeniu zmieniła model postępowania zabezpieczającego w sprawach o rozwód w następstwie uchylenia przepisu art. 443 k.p.c., który w ramach tego postępowania nadawał mu odrębny charakter. Przepis ten koncentrował w jednym sądzie całość spraw związanych z rozwodem, powierzając sądowi prowadzącemu te sprawy na czas ich trwania, orzekanie o wszelkich sprawach rodziny. Postanowienia wydawane na podstawie art. 443 k.p.c. regulowały objęty nimi przedmiot rozstrzygnięcia na czas procesu ostatecznie (uchwała SN z dnia 21 września 1971 r., III CZP 43/71, OSNCP 1972, nr 3, poz. 46, wyrok SN z dnia 8 listopada 1973 r., III CRN 245/73, OSNCP 1974, nr 6, poz. 118). Na podstawie art. 443 § 2 k.p.c. do postanowień tych miały odpowiednio zastosowanie przepisy o postępowaniu zabezpieczającym. Dla przedmiotów objętych unormowaniem art. 443 k.p.c. przewidziany w nich tryb był trybem wyłącznym i przez czas trwania procesu o rozwód wyłączał rozpoznanie objętych nimi spraw w trybie zwykłym (uzasadnienie uchwał Sądu Najwyższego z dnia 15 kwietnia 1967 r., III CZP 23/67, OSNCP 1967, nr 11, poz. 195 i z dnia 21 września 1971 r., III CZP 43/71, OSNCP 1972, nr 3, poz. 46).

Na podstawie art. 443 k.p.c. sąd orzekał na żądanie jednego z małżonków lub z urzędu między innymi o obowiązku małżonków przyczyniania się do zaspokojenia kosztów utrzymania rodziny przez czas trwania procesu.

Zgodnie z zachowującym aktualność stanowiskiem judykatury, ukształtowanym jeszcze na gruncie art. 431 d. k.p.c. i przyjętym następnie także przy wykładni art. 443 k.p.c., w toku procesu o rozwód małżonek może dochodzić od współmałżonka przyczyniania się do kosztów utrzymania pełnoletniego dziecka stron, jeżeli nie uzyskało ono jeszcze możliwości utrzymywania się samodzielnie i nie zawarło małżeństwo (uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego – zasada prawna z dnia 29 stycznia 1960 r., I CO 43/59, OSN 1960, nr 3, poz. 66). Podstawę tego stanowiska stanowi pogląd, że nie tylko dziecku przysługuje względem każdego z rodziców roszczenie alimentacyjne ale i każdemu z rodziców, jeżeli są małżeństwem, przysługuje na podstawie art. 27 kro własne roszczenie względem współmałżonka o przyczynianie się do utrzymania dziecka.

Zarówno w odniesieniu do zabezpieczenia dochodzonego w sprawie o rozwód roszczenia alimentacyjnego małoletniego dziecka, jak i zabezpieczenia roszczenia małżonka względem współmałżonka o przyczynianie się do kosztów utrzymania pełnoletniego dziecka, w stanie prawnym obowiązującym przed uchyceniem art. 443 k.p.c., sąd orzekał o prawach osoby, niebędącej podmiotem procesu. Przedmiot rozstrzygnięcia na podstawie art. 443 k.p.c., o ile stanowiło go zabezpieczenie kosztów utrzymania rodziny, nie był tożsamy z przedmiotem rozstrzygnięcia w wyroku rozwodowym, który określa art. 58 k.r.o.

Po uchyceniu art. 443 k.p.c. do spraw o rozwód mają wprost zastosowanie, wprowadzone tą samą ustawą z dnia 2 lipca 2004 r. przepisy o zabezpieczeniu. Do zagadnień poprzednio uregulowanych przez art. 443 k.p.c., obecnie odnoszą się przepisy art. 753 k.p.c., 755 k.p.c. i 756 k.p.c. Przepis art. 753 otrzymał nowe brzmienie, zgodnie z którym w sprawach o alimenty zabezpieczenie może polegać na zobowiązaniu obowiązanego do zapłaty uprawnionemu jednorazowo albo okresowo określonej sumy pieniężnej. Użyte nim pojęcie „spraw o alimenty” należy rozumieć szeroko, jako obejmujące także sprawy, w których zgłoszone zostało żądanie przyczyniania się do zaspokojenia potrzeb rodziny. W zmienionym modelu

postępowania zabezpieczającego w sprawach o rozwód, nie przewiduje się zabezpieczenia roszczeń alimentacyjnych z urzędu, a wraz z uchyleniem § 2 art. 321 k.p.c. wyłączona została w postępowaniu zabezpieczającym w odniesieniu do roszczeń alimentacyjnych możliwość orzekania ponad żądanie.

Postępowanie zabezpieczające pozostaje w bezpośrednim i ścisłym związku z dochodzonym roszczeniem. Użyte w art. 730¹ k.p.c. pojęcie „roszczenia”, jako przedmiotu zabezpieczenia należy rozumieć szeroko, jako każde uprawnienie doznające ochrony prawnej, sytuację prawną danego przedmiotu lub roszczenie procesowe, będące przedmiotem postępowania cywilnego, w związku którym zabezpieczenie orzeczono. Zabezpieczenie udziela zgłoszonemu roszczeniu tymczasowej ochrony na czas trwania postępowania. O zasadności zgłoszonego i wcześniej zabezpieczonego roszczenia sąd rozstrzyga ostatecznie w wyroku.

Roszczenie o dostarczanie rodzinie środków utrzymania i mające tę samą podstawę prawną roszczenie o alimenty między małżonkami na czas procesu, nie jest objęte przedmiotem orzekania sądu rozwodowego, który określa art. 58 k.r.o. Obowiązki małżonków w tym zakresie wygasają bowiem wraz z ustaniem małżeństwa (m. in. uchwała Sądu Najwyższego z dnia 13 lipca 2011 r., III CZP 39/11 (OSNC 2012, nr 3, poz. 33)). Nie stanowi prawnej kontynuacji tego obowiązku, nieistniejący do czasu prawomocnego rozwiązania małżeństwa przez rozwód, obowiązek alimentacyjny małżonka, oparty na podstawie z art. 60 k.r.o. Świadczenie uiszczone na podstawie postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia, zobowiązującego do łożenia na rzecz małżonka kosztów utrzymania rodziny, w razie prawomocnego oddalenia w wyroku rozwodowym jego żądania o zasądzenie alimentów na podstawie art. 60 k.r.o. nie podlega zwrotowi, jako świadczenie nienależne (uchwała Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2010 r., III CZP 59/10, OSNC 2011, nr 5, poz. 52, PPC 2012, nr 2, s. 335 z glosą M. Iżykowskiego).

Podzielić należy stanowisko wyrażone w uzasadnieniu wymienionej uchwały Sądu Najwyższego z dnia 20 października 2010 r., III CZP 59/10, zaakceptowane także w piśmiennictwie, że uchylenie przepisu art. 443 k.p.c. nie spowodowało zmiany szczególnego charakteru orzeczenia sądu rozwodowego o zabezpieczeniu

roszczeń o przyczynianie się do zaspokojenia potrzeb rodziny, które zachowało cechę samoistności i ostateczności. Postanowienie to odrywa się od kończącego sprawę o rozwód wyroku i nie podlega w nim weryfikacji, a jego kontrola odbywa się w ramach postępowania zabezpieczającego. Poddanie rozpoznawanych w postępowaniu odrębnym spraw o rozwód ogólnym regułom postępowania zabezpieczającego nie może bowiem prowadzić do eliminacji celu tego postępowania, do którego w kontekście zabezpieczenia odwołuje się art. 730¹ § 2 k.p.c., wykraczającego poza sam tylko interes małżonków. Celem rozpoznanie sprawy o rozwód powinno być uzyskanie rezultatu zgodnego z zasadami ochrony rodziny, dobra małoletnich dzieci i trwałości małżeństwa (uchwały pełnego składu Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 1968 r., III CZP 70/66, OSNCP 1968, nr 5, poz.77 i z dnia 9 czerwca 1976 r., III CZP 46/75, OSNCP 1976, nr 9, poz. 184).

Trafnie też w piśmiennictwie, które zaakceptowało to zapatrywanie, podnosi się konieczność nowego podejścia do instytucji zabezpieczenia w jego obecnej postaci, w tym w szczególności do funkcji i celu postępowania zabezpieczającego. W ramach tego przychylność zyskuje pogląd, że w pewnych sytuacjach zabezpieczenie może różnić się co do sposobu od zaspokojenia roszczenia, a postanowienie o zabezpieczeniu może antycypować orzeczenie co do istoty sprawy. Podstawową ideą postępowania zabezpieczającego ustawodawca uczynił wzgląd na interes prawny w jego udzieleniu, przez co przepis art. 730¹ § 1 k.p.c. definiuje sytuacje, gdy brak zabezpieczenia uniemożliwi lub poważnie utrudni wykonanie zapadłego w sprawie orzeczenia lub w inny sposób uniemożliwi lub poważnie utrudni osiągnięcie celu postępowania. W tak szerokim pojęciu „osiągnięcia celu postępowania” mieści się zabezpieczenie roszczeń alimentacyjnych polegające na płaceniu określonych kwot pieniężnych, a także regulowanie różnych spraw związanych z bytem rodziny w trakcie procesu rozwodowego.

Względy te uzasadniają przyjęcie, że sąd rozwodowy może w toku postępowania dokonać zabezpieczenia roszczenia o zaspokojenie potrzeb rodziny.

Wniosek taki uzasadnia także treść art. 445 k.p.c., realizującego po uchyleniu art. 443 k.p.c., ten sam cel w postaci skupienia całości szeroko rozumianych spraw o charakterze „alimentacyjnym” w sądzie, przed którym toczy się sprawa o rozwód.

Sprawą o zaspokojenie potrzeb rodziny w rozumieniu art. 445 § 1 i 2 jest oparta na podstawie art. 27 kro sprawa z powództwa jednego małżonka przeciwko drugiemu małżonkowi o wykonanie obowiązku przyczyniania się do zaspokojenia potrzeb rodziny przez płacenie w tym celu stosownych kwot. Celem obowiązku alimentacyjnego z art. 27 k.r.o., który ma szerszy zakres niż zwykły obowiązek alimentacyjny, jest uzyskanie od obojga małżonków środków materialnych dla zapewnienia prawidłowego funkcjonowania rodziny jako całości oraz zaspokojenia uzasadnionych potrzeb jej poszczególnych członków, przy zachowaniu zasady równej stopy życiowej. Małżonek może wystąpić przeciwko współmałżonkowi z żądaniem ustalenia obowiązku dostarczania małoletniemu dziecku środków utrzymania i wychowania na podstawie art. 27 k.r.o. lub, jako przedstawiciel ustawowy dziecka, może żądać zasądzenia alimentów na jego rzecz w oparciu o art. 128 i nast. k.r.o. Uwzględniając powództwo oparte na podstawie z art. 27 k.r.o. sąd zasądza od małżonka uchylającego się od wykonywania obciążającego go obowiązku łączną kwotę na zaspokojenie potrzeb całej rodziny. Małżonek, który występuje z takim roszczeniem lub z wnioskiem o jego zabezpieczenie działa w imieniu własnym, a nie w imieniu dzieci, których potrzeby - także gdy są pełnoletnie lecz niesamodzielne finansowo i obowiązek ich utrzymani obciąża rodziców - pokrywać ma zasądzona kwota. Zmiana stanu prawnego i uchylenie art. 443 k.p.c. pozostaje więc bez wpływu na możliwość wydanie w sprawie o rozwód postanowienia o udzieleniu zabezpieczenia roszczenia o zaspokojenie potrzeb rodziny obejmującego koszty utrzymania pełnoletnich dzieci.

Udzielenie zabezpieczenia w zakresie kosztów utrzymania rodziny nie wymaga zgłoszenia żądania ich zasądzenia, wystarczający jest sam wniosek o zabezpieczenie. Wniosek może być, zgodnie z art. 730 § 2 k.p.c., złożony przed wytoczeniem powództwa o rozwód, w trakcie trwania procesu - w inicjującym go pozwie lub później przed sądami obu instancji. Aktualny pozostaje, w odniesieniu do omawianej problematyki, zasadniczy dorobek orzecznictwa i piśmiennictwa jaki

ukształtował się w czasie obowiązywania art. 443 k.p.c. i poprzedzającego go art. 431 d. k.p.c. Wyłączenie w toku sprawy o rozwód, wszczęcia odrębnego postępowania o zaspokojenie potrzeb rodziny, co do świadczeń za okres od wytoczenia powództwa o rozwód wynika wprost z art. 445 § 1 k.p.c. Pozew lub wniosek o zabezpieczenie w takiej sprawie podlega przekazaniu do sądu rozpoznającego sprawę o rozwód, w celu rozstrzygnięcia według przepisów o postępowaniu zabezpieczającym.

Przepis art. 445 § 1 k.p.c. rozstrzyga sytuację zbiegu określonych w nim, toczących się już postępowań z postępowaniem rozwodowym i nie ogranicza w żaden sposób możliwości zgłoszenia wniosku o udzielenie zabezpieczenia bezpośrednio w sprawie o rozwód, a z uwagi na wyłączenie możliwości wytaczania powództwa w przedmiocie w nim opisanym w trakcie sprawy o rozwód, w ramach określonej nim sekwencji czasowej, wprost nakazuje taki tryb postępowania. Przepis art. 445 § 1 k.p.c. nie ma zastosowania do spraw o zaspokojenie potrzeb rodziny i o alimenty, wszczętych w czasie trwania procesu o rozwód, lecz dotyczących świadczeń za okres poprzedzający wszczęcie tych spraw.

Z tych względów Sąd Najwyższy, na podstawie art. 390 § 1 k.p.c. podjął uchwałę jak na wstępie.